

The Process of China's Global Strengthening and Russia's Balancing Policy

Jahangir Karami¹

Associate Professor, Russian Studies Department, Faculty of World Studies,
University of Tehran

Maryam Karimkhani

Master of Russian Studies, Faculty of World Studies, University of Tehran

(Date received: 14 May 2021- Date approved: 4 July 2022)

Abstract

Introduction: The gradual emergence of China was an important fact in the first decades of the 21st century and increased the likelihood of a change of power in the future. Naturally, it has had important international, regional and national consequences for other great powers, as well as Russia. Russia's response to the Chinese uprising is more significant given its proximity. These are the important questions for this article, how can one explain Russia's pattern of attitude towards Chinese power?

The hypothesis is that although Russia sees the Chinese uprising as a threat to the future, it has to deal with it because of the security problems with the West and has pursued a multiple policy in the face of the possibility of a change of power in the international system. Russia has also welcomed the rise of China to balance Western threats but it is trying to reduce China's potential danger in the future by reaching out to the West and concluding a proper agreement. To test this hypothesis, we try to analyze the issue of China's rise and Russia's reaction by analyzing the qualitative content of existing data and documents. The main achievement of this article is that it shows us more clearly the future state of international politics, its effects on the great powers, as well as the regional atmosphere of Iran and especially the logic of the behavior of Eastern powers and the future perspective of the new Iranian president.

The issue of power transfer in the international system, especially in recent years, has become an important topic in the analysis of international politics. The emergence of non-Western powers and the formation of institutions such as the Shanghai Cooperation Organization and BRICS and substantive changes in the international

¹E-mail: jkarami@ut.ac.ir (Corresponding Author)

system have led to the complexity and multi-polarity, multi-level and networking of the international system and have presented opportunities and challenges for Russian and other international actors. On the one hand, Russia's position has been fragile due to the problems caused by the collapse of the Soviet Union and the threats in its strategic environment, the attempt to return to part of its former position and the conflict with the newly independent states. In addition, China's slow emergence in the economic sphere has been a reality in the first decades of the 21st century and has created opportunities for a transition in power in the coming decades. This is an issue that will pose significant challenges for the United States and the great powers, as well as Russia.

Research Question: What the authors of this article are looking for is Russia's response to the major power shifts in its neighborhood and the question of how Russia will react to the Chinese uprising, and in fact, how can the Kremlin's pattern of behavior be explained?

Research Hypothesis: The authors of the article have hypothesized that despite China's threat from Russia's perspective, further cooperation with China is inevitable due to its current problems with the West, such as deployment of missile shields, NATO expansion and interference in its internal affairs. Moscow, therefore, has pursued a multifaceted policy toward the possibility of shifting power in the international system and in order to balance Western threats, is now welcoming the rise of China. At the same time, in an effort to build good relations with the West and reach an appropriate agreement, these measures will reduce China's potential dangers in the future.

Methodology (and Theoretical Framework if there are): To examine the hypothesis of the article, we have tried to analyze the variables of the hypothesis and the relationships between them by analyzing the qualitative content of data and documents available in websites of research centers, libraries and the views of international policy experts.

We have used the "power shift theory" to test the article hypothesis. Of course, we have tried to take a thoughtful look at an analytical model to examine Russia's reactions to China's growing power. To test the paper hypothesis, we choose the power transfer theory and the analytical model of the reaction of other great powers, then we come to three modes, which are:

First, accepting the new situation and accompanying the emerging power.

Second, not accepting the status quo and trying to achieve a new status quo;

Third, unstable behaviors, acceptance and then protest and attempts to rebuild power.

Results and Discussion: To begin the discussion, we first present the background of the research, then the theoretical foundations of the transfer of power and the reaction of governments, and in the next section we discuss the emergence of China and the possibility of transfer of power to achieve a result. In the following, we will discuss China's impact on Russia's security and regional environment, and then Russia's policies and actions towards China. Finally, by concluding our discussions, we show the future perspective.

Conclusion: We conclude that the Russia has been sensitive to China's gradual rise for a variety of reasons and is exposed to its effects. Based on the findings of this article, it became clear that given Russia's international position, geostrategic regional proximity, China's growing role in the Central Asian region, as well as long borders, the gradual impact is strong. China is vital to Russia.

Finally, as long as Russia is unable to obtain security guarantees for its national and regional security environment from the West, it will have to abandon its favorable balancing policy between China and the West and work strategically with China to balance the West. Of course, this will not be a good strategy for Russia and does not correspond to the realistic and pragmatic logic of the political culture of the Russian governments.

Keywords: China, Russia, America, China Rising, Power Transition.

روند قدرتمندی جهانی چین و سیاست موازنه‌ای روسیه

جهانگیر کرمی*

دانشیار گروه مطالعات روسیه، دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران

مریم کریم‌خانی

کارشناس ارشد مطالعات روسیه، دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۲۴ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۱۳)

چکیده

روند تدریجی خیزش چین واقعیتی مهم در دهه‌های نخستین قرن بیست و یکم بوده و امکان جابه‌جایی قدرت را در آینده مطرح کرده است. به طبع پیامدهای بین‌المللی، منطقه‌ای و ملی مهمی برای دیگر قدرت‌های بزرگ و نیز روسیه داشته است و واکنش آن‌ها را به دنبال خواهد داشت. به‌ویژه مسئله واکنش روسیه با توجه به همسایگی با این کشور اهمیت بیشتری دارد. از این‌رو این پرسش‌ها مطرح می‌شود که الگوی رفتاری روسیه در قبال روند قدرتمندی چین چگونه تبیین‌پذیر است؟ در پاسخ این فرضیه مطرح می‌شود که روسیه بیشتر به دنبال یک سیاست خارجی موازنه‌ای دو سویه با چین و غرب در یک نظام بین‌المللی چندقطبی است، اما به دلیل رقابت ژئواستراتژیک با غرب، سپر موشکی و گسترش ناتو در محیط منطقه‌ای به‌ویژه در مسئله اوکراین، ناگزیر به هم‌سویی با چین و ایجاد یک موازنه تدریجی جایگزین برآمده است. برای بررسی این ایده با روش تحلیل محتوای کیفی، داده‌ها و اسناد موجود و دیدگاه‌های صاحب‌نظران و با بهره‌گیری از نظریه جابه‌جایی قدرت، مسئله روند قدرتمندی چین، پیامدها برای روسیه و الگوی رفتاری آن را تحلیل می‌کنیم. دستاورد اصلی این نوشتار این است که وضعیت آینده سیاست بین‌المللی، آثار آن برای قدرت‌های بزرگ و نیز محیط منطقه‌ای ایران و به‌ویژه منطق رفتار قدرت‌های شرقی و چشم‌انداز آینده سیاست شرق‌گرای دولت جدید را به شکل روشن‌تری به ما نشان می‌دهد.

واژگان اصلی: آمریکا، جابه‌جایی قدرت، چین، خیزش چین، روسیه.

مقدمه

مسئله جابه‌جایی قدرت در نظام بین‌المللی به‌ویژه در قرن‌های اخیر به مسئله مهمی در تحلیل سیاست بین‌الملل تبدیل شده است. پس از پایان جنگ سرد در سال ۱۹۹۰ و تک‌قطبی شدن نظام بین‌المللی، به تدریج از دهه نخست هزاره جدید، یک-چندقطبی شدن نظام بین‌المللی مطرح شد که حکایت از بازسازی قدرت روسیه در دوره پوتین و خیزش آرام و تدریجی چین داشت. این موضوع با پدیدآمدن قدرت‌های غیرغربی دیگر و شکل‌گیری نهادهایی مانند سازمان همکاری شانگهای و بریکس و تحولات ماهوی در نظام بین‌المللی و پیچیدگی ناشی از چندقطبی، چندسطحی و شبکه‌ای شدن نظام بین‌المللی، امکان‌ها، فرصت‌ها و همچنین خطرهای جدیدی را برای بازیگران روابط بین‌المللی و از جمله روسیه ایجاد کرده است.

از یک‌سو، موقعیت روسیه به دلیل مشکلات ناشی از فروپاشی اتحاد شوروی و تهدیدهای موجود در محیط راهبردی آن، تلاش برای بازگشت به بخشی از جایگاه و وضعیت پیشین و تعارض‌ها با دولت‌های نواستقلال‌شکننده است و این موضوع به دنبال بحران‌های گرجستان در سال ۲۰۰۸ و اوکراین در سال ۲۰۱۴ و جنگ اوکراین در سال ۲۰۲۲ پیچیده‌تر شده و مسکو را در وضعیت مخاطره‌آمیزی قرار داده است و سیاست شرق‌گرای جدی‌تری را به‌ویژه در قبال چین در پیش گرفته است. از سوی دیگر، خیزش و برآمدن آرام چین در حوزه اقتصادی یک واقعیت در دهه‌های نخستین قرن بیست‌ویکم بوده و امکان‌هایی را برای جابه‌جایی قدرت در دهه‌های آینده متصور ساخته و این موضوعی است که برای آمریکا و قدرت‌های بزرگ و نیز روسیه خطرهای مهمی خواهد داشت. البته اینکه روند کنونی قدرتمندی چین تداوم خواهد یافت یا نه و اگر ادامه یابد چگونه انجام خواهد شد و آیا مسالمت‌آمیز یا چالش برانگیز می‌شود، مسائل مهمی برای بحث و بررسی است که در این نوشتار نمی‌گنجد.

در این نوشتار می‌خواهیم واکنش روسیه به تحول بزرگ قدرت در محیط هم‌جوار خود را بررسی کنیم و به این پرسش پاسخ دهیم که الگوی رفتاری روسیه در برابر روند قدرتمندی چین چگونه تبیین‌پذیر است؟ پاسخی جدی و قطعی به این پرسش مهم، بسی دشوار می‌نماید، اما می‌توان این فرضیه را مورد بررسی قرار داد که روسیه بیشتر به دنبال یک سیاست خارجی موازنه‌ای دو سویه با چین و غرب در یک نظام بین‌المللی چندقطبی است، اما به دلیل رقابت ژئواستراتژیک با غرب و مشکلات ناشی از بحران اوکراین، سپر موشکی و گسترش ناتو در محیط منطقه‌ای و به‌ویژه مسئله اوکراین، ناگزیر به هم‌سویی با چین و ایجاد یک موازنه تدریجی جایگزین برآمده است. بنابراین مسکو سیاست چندگانه‌ای را در برابر امکان جابه‌جایی قدرت در نظام بین‌المللی در پیش گرفته است و برای توازن بخشی به تهدیدهای غرب، در حال حاضر از پدیدارشدن چین استقبال کرده است. همچنین می‌کوشد با روابط با غرب و رسیدن به توافقی مناسب، از خطرهای احتمالی چین در آینده بکاهد.

برای بررسی این ایده، با روش تحلیل محتوای کیفی داده‌ها و اسناد موجود در سایت‌های اینترنتی، کتابخانه‌ها و دیدگاه‌های صاحب‌نظران سیاست بین‌الملل، متغیرهای فرضیه و روابط میان آن‌ها را تحلیل می‌کنیم. از این‌رو، نخست به مبانی نظری انتقال قدرت و واکنش دولت‌ها می‌پردازیم. سپس قدرتمندی تدریجی چین و امکان جابه‌جایی قدرت را مورد توجه قرار می‌دهیم تا توصیف روشنی از آن به دست آید. در ادامه، پیامدهای احتمالی برای روسیه را بررسی می‌کنیم. سرانجام الگوی رفتاری روسیه را در برابر این روند تحلیل و با استفاده از مباحث، چشم‌انداز آینده آن را ارائه می‌دهیم.

پیشینه پژوهش

در مورد پدیدارشدن چین منابع بسیاری وجود دارد و در این رابطه مطالبی نیز به فارسی نوشته شده است، اما در مورد واکنش روسیه به خیزش چین کمتر مطلبی به فارسی وجود دارد. در اینجا با بررسی برخی از این آثار پژوهشی، به کمبودهای مطالعاتی اشاره و هدف اصلی این مقاله را بیان می‌کنیم.

چگنی‌زاده (۲۰۰۸) در مقاله «چین در حال ظهور: سناریوهای محتمل» به بررسی سناریوهای گوناگون در رابطه با نظام سیاسی، سیاست خارجی و رفتار راهبردی این کشور پرداخته و نتیجه می‌گیرد که نظام سیاسی چین منعطف‌تر، سیاست خارجی آن تعامل‌جو تر و رفتار راهبردی آن نیز مسالمت‌آمیزتر شده و مشارکت مسئولانه را در پیش گرفته است و می‌توان وضعیت خیزش آن را «اقتدارگرایی انعطاف پذیر» دانست. اگرچه او به واکنش روسیه نپرداخته است، با در نظر گرفتن سناریوی مورد نظر ایشان، به‌طور طبیعی واکنش روسیه نیز مسالمت‌آمیز خواهد بود. از نگاه جانسیز و بهرامی‌مقدم (۲۰۱۵) در مقاله «آمریکا و ظهور جهانی چین» وضعیت ظهور چین در سه دهه اخیر را باید با هدف‌های تجدیدنظرطلبانه محدود و هژمونی منطقه‌ای تحلیل کرد که این کشور به چالشی برای نظم منطقه‌ای به رهبری ایالات متحد در آسیا پاسیفیک تبدیل شده است و برای نظم به رهبری منطقه‌ای آمریکا در آسیا پاسیفیک مخرب پنداشته می‌شود و در پاسخ به آن ایالات متحد نقشی محوری در بازمانده چین به کار گرفته است. این بحث بیشتر به واکنش آمریکا بر می‌گردد و در مورد روسیه بحثی نشده است.

شعبانی و زرگر (۲۰۱۵) در کتاب «چین و روسیه و توازن قدرت در نظام بین‌الملل معاصر»، از دیدگاه نظریه موازنه قدرت روابط آن‌ها و تحلیل مسائل و بحران‌های پیش روی جهان و الگوی رفتاری مسکو و پکن در مدیریت بحران‌های بین‌الملل را بررسی کرده‌اند. از این نگاه، یکی از ویژگی‌های شناخت بحران‌های بین‌المللی و شیوه مدیریت آن‌ها، درک ساختار توزیع قدرت و فرایندهای سیاسی در نظام بین‌الملل است که در این رابطه دو قدرت مورد بحث کوشش کرده‌اند تا موازنه‌ای را در تعامل با دیگر قدرت‌های بزرگ جهانی ایجاد

کنند. نای (۲۰۱۱) در کتاب «آینده قدرت» واکنش روسیه به قدرتمندی چین را از دیدگاه نگرانی‌های امنیتی و مشکلات سیاسی مورد توجه قرار می‌دهد و معتقد است دو کشور جهان‌بینی‌های متعارض، رویکردهای سیاست خارجی متفاوت و گاه اولویت‌های متضاد دارند و شرایط جمعیت‌شناختی در خاور دور و افت اقتصادی و نظامی بر نگرانی‌های آن از خیزش قدرت چین افزوده است. او بیانی از زبان رئیس‌جمهور پیشین روسیه می‌آورد که از دغدغه و آگذاری خاور دور در صورت ضعف کشورش حکایت می‌کند.

عزیزی (۲۰۱۶) در کتاب «چین و آسیای مرکزی» به واکنش روسیه به چالش چین در منطقه اشاره کرده است و این کشور را با توجه به ضعف‌های اقتصادی و نیز متأثر از تحریم‌های جدید غرب به دلیل بحران اوکراین در سال ۲۰۱۴، مجبور به پذیرش نقش اقتصادی چین و حتی وابستگی اقتصادی به آن کشور دانسته است؛ اگر چه مسکو همچنان در حفظ کنترل امنیتی بر منطقه حرف نخست را می‌زند. بنت (۲۰۲۰) در گزارشی از رساله «روسیه ظهور چین: تحلیل سیاست خارجی روسیه در دوره پوتین» مدعی است تصور نبود منافع متضاد کنترل‌نشده و نبود هدف‌های خطرناک از سوی چین نسبت به روسیه در بین تصمیم‌گیرندگان سیاست خارجی روسیه، مانع رویارویی و موجب همکاری می‌شود. از نگاه او، مسکو با مشارکت در نهادها و طرح‌های چین در حال ظهور می‌کوشد مانع افول بیشتر در قدرت خود شود.

سولومنسوا (۲۰۱۴) در مقاله «پدیدارشدن چین از نگاه روسیه: منبع تهدید یا فرصت‌های جدید؟» باور دارد که کانون اقتصادی و سیاسی جهانی به سرعت در حال است و رشد سریع چین به موضوعی حیاتی تبدیل شده است که هم رهبران سیاسی غربی و هم روسیه را نگران می‌کند و روند سیاسی منطقه به‌طور کامل مبهم باقی مانده است. همچنین در حوزه‌های مختلف و در سطح‌های جامعه روسیه نیز بحث‌ها و اختلاف‌های زیادی در مورد آن وجود دارد؛ اینکه پدیدارشدن چین چه پیامدهایی برای روسیه دارد و مسکو چگونه باید روابط خود با پکن را سازماندهی کند، از مسائل مهم برای دولت روسیه است. بر اساس نگاه این نوشته، چین فرصت‌ها و تهدیدهایی برای مسکو دارد و روسیه هنوز تصمیم خود را در برابر خیزش چین نگرفته و در حال بررسی موضوع است.

با بررسی برخی منابع در مورد پدیدارشدن چین می‌توان دریافت که اهمیت قدرتمندی چین برای قدرت‌های بزرگ و از جمله روسیه موضوعی است که نیازمند مطالعه بیشتر و به‌ویژه با در نظر گرفتن ملاحظه‌های مربوط به مناطق مشترک ایران و روسیه همانند حوزه‌های آسیای مرکزی، خزر و قفقاز خواهد بود. کوشیده‌ایم این موضوع را با نگاهی ایرانی و از دیدگاه منافع ملی ایران تحلیل کنیم. اهمیت و ضرورت این نوشتار این است که تلاش می‌کند

تا ایده واکنش روسیه را در قالب یک مدل تحلیلی برگرفته از نظریه جابه‌جایی قدرت تحلیل کند.

چارچوب نظری: نظریه جابه‌جایی قدرت

بررسی «نظریه جابه‌جایی قدرت»^۱ و نگاهی بازاندیشانه در آن می‌تواند ما را در یافتن مدلی تحلیلی برای بررسی واکنش‌های روسیه در برابر قدرتمندی روزافزون چین یاری کند. از این رو، برای استفاده از این نظریه ناگزیریم که موضوع واکنش بازیگران دیگر و به‌ویژه بازیگران سوم که نه مستعد جایگزینی قدرت هستند و نه قابل حذف از معادلات بین‌المللی مورد توجه قرار دهیم. نخستین کسی که مسئله «انتقال قدرت» را در مطالعات روابط بین‌الملل وارد کرد، ارگانسکی بود و با رد لزوم موازنه قدرت مدعی شد که «روش توزیع قدرت میان ملت‌ها و طرح انتقال قدرت» می‌تواند جایگزین آن شود. از نگاه او، تحولات داخلی چون صنعتی‌شدن، افزایش جمعیت و کارآمدی حکومت و گذر از مراحل استعداد، رشد و بلوغ قدرت و سپس انحطاط آغاز می‌شود و این امر موجب تغییر وضعیت قدرت دولت‌ها شده و وضع تقسیم قدرت را در جهان بر هم می‌زند و نظم موجود را تهدید و صلح جهانی را متزلزل می‌سازد. به طبع نظام بین‌المللی دگرگون می‌شود (Organski, 1958).

در مدل فرانسوی «مکتب تنظیم»، جابه‌جایی قدرت ناشی از رفتار قدرت هژمون مبنی بر تحمیل مدل توسعه خود دانسته شده است که به توسعه اقتصادی هم‌پیمانان و رقیبان می‌انجامد. این امر کاهش تراز تجاری و مالی هژمون را به دنبال دارد و با افزایش بدهی‌های خارجی و سرمایه‌گذاری خارجی آن قدرت، تمهیدات برای افول و جابه‌جایی فراهم می‌شود (Porahmadi, 2007: 107-108). از نگاه برخی اندیشمندان، ادعای اصلی نظریه جابه‌جایی قدرت این است که نظام بین‌الملل به‌طور معمول به‌صورت سلسله‌مراتبی و با حضور یک قدرت برتر متولی نظم بین‌المللی سامان می‌یابد. اما به دلیل نرخ رشد ناپایدار، قدرت‌های جدید به‌طور منظم افزایش می‌یابند و اینکه خطر جنگ در شرایطی بیشتر می‌شود که یک قدرت در حال افزایش اما ناراضی به برابری رسیده یا حتی از قدرت برتر در حال سقوط پیشی گرفته است (Lemke and Tammen, 2006: 263).

نظریه جابه‌جایی یا انتقال قدرت در دهه‌های اخیر به‌وسیله اندیشمندانی چون ژاک کوگر توسعه بیشتری یافته است. از نگاه او این نظریه پیشنهاد می‌کند که صلح‌آمیزترین نظم بین‌المللی نظمی با برتری قدرت است، در حالی که واقع‌گرایی، موازنه پایدار قدرت را ترجیح می‌دهد و حتی اگر مفاهیم اصلی تعادل و برابری آن‌ها قابل مقایسه باشد، نباید آن‌ها را با هم ترکیب کرد. وضعیت‌هایی وجود دارد که در آن‌ها تعادل و برابری با هم قرار می‌گیرند. به

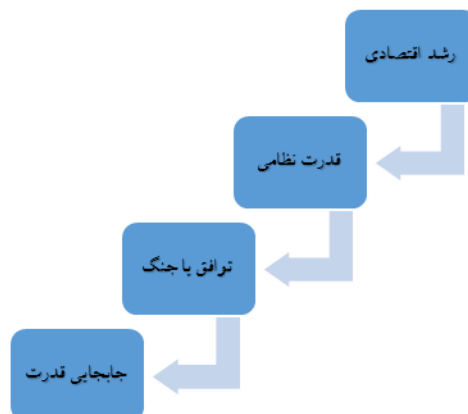
همین ترتیب نیز وضعیت‌هایی وجود دارد که در آن‌ها تعادل وجود دارد، اما برابری وجود ندارد و برعکس. بنابراین تمرکز مشترک آن‌ها بر قدرت، واقع‌گرایی موازنه قدرت و نظریه انتقال قدرت را به نتایج مشابهی نمی‌رساند. با استفاده از این موضوع در تغییرهای قدرت کنونی و به‌ویژه برجسته شدن چین، واقع‌گرایی موازنه قدرت و نظریه انتقال قدرت نه تنها ارزیابی‌های مختلفی راجع به خطرناک بودن اوضاع به دست می‌دهند، بلکه انتخاب سیاست‌های متفاوتی را نیز مطرح می‌کنند (Rauch, 2018: 7).

این موضوع که واکنش‌ها به قدرت در حال خیزش چگونه خواهد بود نیز اهمیت زیادی دارد. در نظریه جابه‌جایی قدرت که مباحث مهمی از آن در فرازهای پیشین مطرح شد، امکان جنگ وجود دارد و این امکان نیز به‌طور معمول یا از راه خود قدرت در حال خیزش است یا قدرت در حال افول که تلاش می‌کند تا مانع از پدیدارشدن قدرت جدید بشود. مارتین گریفیتس به امکان جنگ اشاره می‌کند و معتقد است که فراز و فرود قدرت به جنگ میان قدرت‌های بزرگ می‌انجامد و بر اساس منطق گزینش عقلایی، دولت پیشرو لزوم به‌کارگرفتن اقدام‌های بازدارنده را سبک و سنگین می‌کند و ممکن است دولت چالشگر برای کنارزدن دولت پیشروی پیشین، راه جنگ را پیش بگیرد (Grifitz, 2011: 52-53). گیلپین نیز امکان جنگ را محتمل‌تر دانسته و اشتباه محاسبه دولت‌ها را در این رابطه عامل اصلی می‌داند. ارگانسکی امکان جنگ را زمانی محتمل می‌داند که دولت‌های ناخرسند از وضع موجود، به‌صورت تقریبی هم‌تراز قدرت رهبر نظام می‌شود. دیل کاپلند در «نظریه نایکسانی پویا» می‌گوید جنگ‌های بزرگ را قدرت‌های مسلطی به راه می‌اندازند که می‌ترسند به‌شکل چشمگیری دچار افول شوند (Grifitz, 2011: 53-54).

در نظریه «قدرت-نقش» نیز به رابطه نقش و قدرت اشاره شده است و گفته می‌شود که جنگ ممکن است بیشتر از سوی قدرت در حال پدیدارشدن برای ایفای نقش فزون‌تر ایجاد شود. اما در دیگر نظریه‌ها به احتمال وقوع جنگ از سوی قدرت برتر برای جلوگیری از ظهور یک قدرت جدید اشاره می‌شود. با وجود این، نمی‌توان از نقش فناوری نظامی و امکان نابودی مطمئن متقابل در عصر جنگ افزارهای هسته‌ای و موازنه ترس غفلت کرد. اگرچه چین امروز هنوز به چنین سطحی نرسیده باشد، اما روند نظامی شدن آن آغاز شده است و این می‌تواند مسائل را پیچیده‌تر کند. مدل تحلیلی ۱ امکان و شیوه جابه‌جایی قدرت را نشان می‌دهد:

-
1. Power-Role Theory
 2. Mutual Assurance Destruction (MAD)

مدل تحلیلی ۱: مدل جابه‌جایی قدرت و شیوه آن

Source: Authors

در همان حال، از آنجا که بحث اصلی این مقاله، پرداختن به سیاست دولت روسیه در واکنش به قدرتمندی چین است، باید از دیدگاه قدرت‌های سوم به بحث جابه‌جایی قدرت اشاره شود. اینکه چگونه یک قدرت بزرگ یا آن‌گونه که در ادبیات سیاسی دوره جنگ سرد گفته می‌شد، یک ابرقدرت تجزیه شده رفتار می‌کند، به‌طور اساسی در حوزه نظری روابط بین‌الملل، همچنان مورد غفلت باقی مانده است؛ چرا که در حوزه نظری موجود به‌طور عمومی بحث ظهور، تداوم و افول مطرح شده و به بازسازی پس از افول توجهی نشده است.

برای حل این مشکل به‌طور معمول با بهره‌گیری از تجربه‌های گذشته می‌توان در عالی‌ترین شکل با استفاده از آن واقعیت‌ها نظریه‌ای محدود برای بحث و در سطح پایین‌تر و بازم بر اساس آن تجربه‌ها مدلی تحلیلی ارائه داد. از این دیدگاه، می‌توان مدعی شد که بررسی شرایط بین‌المللی قدرت‌های بزرگ از قرن پانزدهم تاکنون که بیش از هر متن دیگری در کتاب «ظهور و سقوط قدرت‌های بزرگ» درباره آن بحث شده و تحلیل جامعی از آن در این دوره پنج‌قرنی به دست داده شده است و نیز برخی متن‌های دیگر نشان می‌دهد که در صورت افول یک قدرت بزرگ از موقعیت خود، امکانی برای بازگشت به موقعیت پیشین وجود نداشته و تنها ادامه بازیگری در سطحی محدودتر یا دنباله‌روی از قدرت هژمون جدید مطرح شده است.

بر این اساس، از بررسی موقعیت آن قدرت‌های افول یافته به این نتیجه می‌رسیم که می‌توان این چند وضعیت احتمالی را برای واکنش قدرت‌های افول یافته تصور کرد: وضعیت پذیرش وضع جدید و همراهی با قدرت نوپدید، نپذیرفتن و تلاش و تکاپو برای دستیابی به موقعیت گذشته و رفتار نوسان‌آمیز پذیرش و سپس اعتراض و تلاش برای بازسازی قدرت. این سه وضعیت مطرح شده، نشان می‌دهد که روسیه در حال حاضر نیز در واکنش به چین سیاست «همراهی و احتیاط» را دنبال می‌کند که از یک‌سو، برای ایجاد نوعی موازنه در برابر

آمریکا، حفظ نظام بین‌المللی و ستفالیایی و جلوگیری از مداخله‌های آمریکا در امور دولت‌های دارای حاکمیت بهره می‌گیرد. از سوی دیگر، بر همکاری و همراهی با آمریکا در حفظ «همپایگی راهبردی»، «ثبات راهبردی»^۲ و نهادهای برخاسته از نظام ملل متحد اصرار کند؛ موضوعی که هر روز بیشتر از سوی آمریکا مورد بی‌اعتنایی قرار می‌گیرد. همین موضوع نیز موجب شده است تا وزنه روابط با چین سنگین‌تر شود. مدل تحلیلی ۲ واکنش یک دولت قدرتمند به جابه‌جایی قدرت را روشن‌تر نشان می‌دهد.

مدل تحلیلی ۲: الگوی رفتار دولت‌ها

Source: Authors

روند قدرتمندی چین

در این بخش نخست ویژگی‌های قدرتمندی تدریجی چین به‌ویژه در حوزه اقتصادی و سپس امکان عملی جابه‌جایی قدرت در نظام بین‌المللی امروز را با توجه منطبق نظریه جابه‌جایی قدرت مورد بحث قرار می‌دهیم. در بحث نظری دریافتیم که اقتصاد، فناوری، صنعت و قدرت عوامل پویایی هستند که ویژگی انتشاریافتن دارند و هرگز تصلب نداشته‌اند. بنابراین دولت‌های آماده قدرتمندی می‌توانند به تدریج وضع خود را تغییر دهند. همچنین دارندگان قدرت نیز هزینه‌های شان افزایش یافته و منابع و امکان‌های شان فرسایش خواهد یافت.

روند قدرتمندی چین با برنامه‌های توسعه آن از دهه ۱۹۷۰ آغاز و در دهه ۱۹۹۰ با جریان روزافزون توسعه‌یافتگی اقتصادی متحول شد و تاکنون ادامه یافته است. از آغاز اصلاحات اقتصادی در سال ۱۹۷۸ تا سال ۲۰۱۹، تولید ناخالص ملی این کشور بیش از ۹۵ برابر رشد

1. Strategic Parity
2. Strategic Stability

کرده است و از نظر نظامی و ژئوپلیتیکی، در حال حاضر قدرتی به نسبت مسئول به شمار می‌آید که از سال ۱۹۷۹ جنگی را آغاز نکرده و از سال ۱۹۸۸ تاکنون از سلاح‌های مرگ‌بار در خارج از کشور استفاده نکرده است (Zakaria, 2019: 3). چین در سال ۲۰۲۰ از چهاردهمین برنامه پنج ساله توسعه خود در سال‌های ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۵ رونمایی کرده است و می‌خواهد راه را برای دستیابی به هدف راهبردی دو برابر شدن تولید ناخالص داخلی تا سال ۲۰۳۵ (در مقایسه با سال ۲۰۲۰) هموار کند. علاوه بر این، تا سال‌های ۲۰۲۷ و ۲۰۲۸ شانس بسیار زیادی وجود دارد که پکن از واشینگتن پیشی گیرد و از نظر تولید ناخالص داخلی اسمی به بزرگ‌ترین اقتصاد جهان تبدیل شود. در حالی که بقیه جهان به دلیل ویروس کرونا با مشکلات اقتصادی فراوانی روبه‌رو شدند، اقتصاد چین همچنان بدون وقفه در حال رشد است (Spivak, 2021: 7). بر اساس آمارهای سال ۲۰۲۰، کل تولید ناخالص داخلی جهان حدود ۸۳ تریلیون دلار بوده است که آمریکا با حدود ۲۱ و اروپا با ۱۸ و چین با ۱۴ تریلیون دلار در رتبه‌های یکم تا سوم قرار داشته‌اند. رشد اقتصادی چین در سال ۲۰۲۱ و با وجود شرائط کرونایی، به بالای ۱۸ درصد رسید و این رکورد بزرگی است.

نمی‌توان فقط با تکیه بر داده‌های اقتصادی و همکاری‌های اقتصادی از امکان هژمونی چین سخن گفت. آن‌گونه که در نظریه هژمونی به تعبیر گرامشیاوی آن مطرح شده است، برتری اقتصادی باید قدرت نظامی را متأثر کند و جایگاه یک کشور در عرصه رقابت نظامی افزایش یابد و نیز تولیدات اقتصادی باید به مدیریت مالی بین‌المللی تبدیل شود. سپس قابلیت نهادسازی پدید آید. این نهادها به وسیله هنجارسازی امکان پذیرش هژمونی را فراهم می‌کنند و مسئولیت امور بین‌المللی را در سطح منطقه‌ای، بلوکی یا جهانی به موضوعی پذیرفته شده و مقبول تبدیل می‌کنند. در حال حاضر دولت چین فقط در عرصه اقتصادی وارد مرحله برتری شده و هنوز هم از نظر نظامی در مقایسه با ناتو بسیار محدود است. در حوزه نهادسازی نیز اگرچه چینی‌ها در تلاش برای گسترش نهادهای مالی، توسعه‌ای، اقتصادی و منطقه‌ای خود هستند، با توجه به شرائط محیطی و ژئوپلیتیک خود، با محدودیت‌های زیادی روبه‌رو هستند.

با همه این محدودی‌هایی که اشاره شد، یکی از نخستین نشانه‌ها و نمودهای مهم روند قدرت‌مندی چین موضوع ابتکارهای منطقه‌ای این کشور است. در این رابطه ابتکار یک کمربند و یک راه از سال ۲۰۱۳ بسیار اهمیت دارد. این ابتکار به‌عنوان برنامه‌ای بزرگ سرمایه‌گذاری یک تریلیون دلاری در شالوده اقتصادی افزون بر شصت کشور دنیا، دو مسیر تجاری کمربند اقتصادی راه ابریشم و راه ابریشم دریایی را در بر دارد و ارتباط چین را با جهان از راه دریا و زمین برقرار کرده است و گسترش می‌دهد. تاکنون برای تحقق این ابتکار، پکن کوشیده است تا روابط گسترده‌ای را با کشورهای پیرامونی و نیز مناطق مجاور برقرار کند. همچنین باید از سیاست‌های نهادگرایانه منطقه‌ای چین یاد کرد که در سال‌های اخیر اهمیت زیادی برای این

کشور داشته و از سازمان همکاری شانگهای تا سازمان بریکس و سازمان آرسی‌ای پی، پکن کوشیده تا به همکاری و همگرایی منطقه‌ای و میان منطقه‌گرایی برای هدف‌های اقتصادی و سیاسی و امنیتی خود اولویت زیادی بدهد.

از این رو، می‌توان خیزش قدرت چین در حال حاضر را فقط روندی تدریجی دانست که برای دهه‌های آینده می‌تواند نتایج مهمی داشته باشد. مفهوم خیزش چین در دو دهه اخیر مورد بحث بسیار بوده و بسیاری از تحلیلگران مطالعات چین بر امکان ظهور نرم چین با اتکا به منابع مهم قدرت مانند افزایش توان اقتصادی، گسترش فرهنگ چینی، دیپلماسی عمومی و سیاست خارجی در حوزه قدرت نرم تأکید کرده‌اند (Sazmand and Bayazidi, 2012) و رفتار راهبردی چین را غیر تجدیدنظرطلبانه، مسالمت‌آمیز و مسئولانه دانسته‌اند (Cheginizadeh, 2007). اینکه بنابر لزوم چنین خیزشی مسالمت‌آمیز، چالش‌زا یا جنگ‌طلبانه باشد، موضوعی است که به عواملی خارج از اراده دولت چین همانند واکنش‌های دیگر بازیگران، موازنه ترس هسته‌ای و فناوری‌های آینده بستگی دارد و راهبرد آمریکایی «تمرکز بر آسیا»، برای محاصره ژئوپلیتیک چین می‌تواند احتمال تنش و جنگ را افزایش دهد.

با وجود اهمیت شاخص‌های قدرت اقتصادی، برای رسیدن به مرحله تحول و جابه‌جایی در نظام بین‌المللی مسیری به نسبت طولانی‌تر در پیش خواهد بود و باید در کنار عوامل اقتصادی، فنی، صنعتی، مالی و تجاری، قدرت نظامی نیز افزایش یابد و هنوز فاصله زیادی بین قدرت نظامی با آمریکا وجود دارد. پرکردن این شکاف در میان مدت آسان نخواهد بود. بودجه نظامی آمریکا ۷۷۸ میلیارد دلار با ۲۵۲ میلیارد دلار چین در سال ۲۰۲۲ قابل مقایسه نیست. همچنین، باید مجموعه‌ای از عوامل دیگر مانند توسعه سیاسی، فرهنگی و اجتماعی داخلی، قدرت گفتمانی ملی و جهانی، نهادسازی و تولید هنجار وجود داشته باشد و تحقق این وضعیت در مورد چین با توجه به مشکلات داخلی، محدودیت‌های محیط ژئوپلیتیک و رقابت‌های جهانی به سادگی محقق نخواهد شد. اما اگر بر اساس منطق قدرت و واقع‌گرایی به موضوع بنگریم، باید فرض را بر تداوم پدیدارشدن چین و امکان‌پذیری جابه‌جایی برای دهه‌های آینده به عنوان یک سناریوی محتمل بگذاریم و به واکنش‌های روسیه که موضوع اصلی بحث این نوشتار توجه کنیم. واقعیت این است که تمرکز مطالعاتی و عملی بر موضوع خیزش آرام چین به عنوان واقعیت پذیرفته‌شده جهان امروز مطرح است و این موضوع برای روسیه نیز پیامدهای مهمی داشته و به‌طور طبیعی برای پژوهشگران و مراکز مطالعاتی آن نیز اهمیت ویژه‌ای دارد.

پیامدها برای روسیه

آن‌گونه که در بحث نظری در مورد جابه‌جایی قدرت گفتیم، روند پیدایی قدرت بزرگ جدید و سپس تثبیت وضعیت آن پیامدهای مهمی برای محیط منطقه‌ای و بین‌المللی داشته و با واکنش‌های مهمی از سوی دیگر قدرت‌ها روبه‌رو خواهد شد. و به تبع روند قدرتمندی چین نیز از این قاعده مستثنا نخواهد بود و برای روسیه که یکی از بازیگران قدرتمند بین‌المللی است و در حوزه‌های منطقه‌ای نیز به این کشور نزدیک است، آثار و پیامدهای مهمی دارد. روسیه سرزمینی گسترده از اروپای شرقی تا شرق دور است و مرزی طولانی در حدود ۵ هزار کیلومتر و مناطقی آسیب‌پذیر در همسایگی با چین دارد. شرق دور روسیه به‌عنوان سرزمینی گسترده، کم‌جمعیت و توسعه‌نیافته در معرض خطرهای اجتماعی، امنیتی و سرزمینی قرار دارد. همچنین، قدرتمندی، نفوذ و حضور چین در منطقه آسیای مرکزی هم به تدریج نفوذ و موقعیت منطقه‌ای کرملین را به چالش می‌طلبد. اما در همان حال، قدرتمندی چین می‌تواند ساختار نظام بین‌المللی را متکثر و چندقطبی کند و با هدف قرارگرفتن برای غرب، فرصت‌هایی را برای روسیه ایجاد کند.

در سال‌های اخیر مسکو تلاش کرده است با استفاده از موضوع همکاری خود با پکن، غرب را از احتمال شکل‌گیری بلوک چین و روسیه بترساند، با این هدف که آن‌ها را مجبور کند سیاست خود را در برابر روسیه متعادل‌تر کنند (Gabuiev, 2020: 6). طبیعی است که محور روسیه و پکن تا حدی اثر تحریم‌های غرب علیه روسیه را تضعیف می‌کند. روسیه پیش از بحران اوکراین در حال گسترش روابط تجاری و سرمایه‌گذاری خود با آسیا و اقیانوسیه و به‌ویژه چین بود که تحریم‌های غرب این روند را تسریع کرد. یک دهه پیش، صادرات تجهیزات صنعتی به روسیه در انحصار آلمان بود، اما از سال ۲۰۱۶ چین جای آن را گرفته است (Gabuiev, 2021:7). برای کرملین چالش اصلی این نیست که به دلیل ترس از غربی‌ها بیش از حد درگیر چین شود و توانایی تغییر سیاست برای ایجاد ثبات در روابط با غرب را نداشته باشد، بلکه حفظ روابط مؤثر و متناسب و مستقل با پکن اهمیت بیشتری دارد. در حال حاضر، روسیه شرکت‌های چینی مانند هواوی را به زیمنس یا نوکیا ترجیح می‌دهد، زیرا که این شرکت‌های چینی فناوری خود را در روسیه با همکاری شرکت‌های محلی بومی‌سازی می‌کنند. برای روسیه این موضوع بسیار مهم خواهد بود که نه تنها بتواند نیازهای خود را با استفاده از زیرساخت‌های چینی رفع کند، بلکه بتواند از فناوری خود در هر جای دیگر که بخواهد استفاده کند یا به گزینه‌های جایگزین غیر از محصولات چینی دسترسی داشته باشد (Spivak, 2021:9).

منطق ژئوپلیتیک و واقع‌گرایی همواره الزام‌های مهمی را برای سیاست دولت‌ها به‌دنبال دارد. همین موضوع عامل اصلی ایجاد موازنه است. اگرچه واقع‌گرایان دفاعی بر عنصر تهدید

تأکید داشته و در پی لطیف‌کردن عامل قدرت برآمده و آن را دارای بعدی تدافعی و امنیتی دانسته‌اند و فقط در صورت انگیزه‌های تهاجمی به خطرهای آن توجه کرده‌اند، واقع‌نگران هجومی معتقدند که دولت‌ها نمی‌توانند درباره‌ی انگیزه و هدف‌های دیگر دولت‌ها در بلندمدت مطمئن باشند. از این رو، همواره قدرت و همسایگی را مخاطره‌آمیز و تهدیدکننده می‌بینند. بر اساس گزاره‌های نظریه‌ی واقع‌گرایی دفاعی^۱ (Moshirzadeh, 2003: 134)، قدرت چین و همسایگی جغرافیایی با روسیه بدون خطر نخواهد بود و باید روسیه نگران این پدیده و آینده‌ی آن و در تلاش برای تمهیدات دفاعی لازم باشد. مجموعه اقدامات چین در منطقه اوراسیایی سبب برانگیختن نگرانی‌های رقابتی روسیه شده است (Vaezi and Khazaii, 2021: 127). این موضوع به‌ویژه با توجه به مرزهای طولانی و سرزمین خالی از ساکنان در شرق دور روسیه و نیز سطح توسعه‌ی اندک آن و ناتوانی مسکو در کمک به منطقه، هم به دلیل ضعف اقتصادی و هم دوری مسافت بسیار اهمیت دارد. باید به کاهش رشد جمعیت چین تا مرز نگرانی امنیتی شدید برای دهه‌ها و مهاجرت از شرق دور به مناطق غربی این کشور نیز اشاره کرد. بر اساس آمارهای غیررسمی، در دو دهه‌ی گذشته جمعیتی حدود ۲ تا ۵ میلیون تن از چینی‌ها به‌طور غیرقانونی وارد منطقه شده و موجب نگرانی مسکو شده‌اند (Alexeeva, 2008: 26).

در سال ۱۹۹۹ ایزاف، فرماندار منطقه خاباروفسک و نماینده‌ی پیشین رئیس‌جمهور شرق دور روسیه، سخنان نگران‌کننده‌ای بیان کرد و مدعی شد سرزمین‌های شرق دور روسیه را چینی‌ها خریده‌اند و اشغال مسالمت‌آمیز خاور دور در جریان است و بعدتر نیز چنین برداشت‌هایی توسط رئیس‌جمهور، ولادیمیر پوتین تقویت شد. پوتین در بازدید از شهر مرزی بلاگوشچنسک در ژوئیه ۲۰۰۰ به ساکنان گفت اگر برای تغییر توسعه‌ی اقتصادی منطقه کاری نکنید، فرزندان شما چینی صحبت می‌کنند. امروزه، ۶،۳ میلیون تن از ساکنان شرق دور روسیه با ۱۱۰ میلیون چینی در سه استان منچوری در آن طرف مرز مشترک روبه‌رو هستند. از این رو، معادلات ژئوپلیتیک در خاور دور همیشه یکی از نگرانی‌های اساسی دولت روسیه بوده و به دلیل دوربودن منطقه از مرکز کشور، جمعیت پراکنده، زیرساخت‌های حمل‌ونقل ضعیف و وجود قدرت‌های بزرگ و راهبردهای بلندپروازانه در همسایگی آن، مسکو همیشه در روابط خارجی خاور دور بسیار مراقب است. این موضوع‌های نگران‌کننده در داخل روسیه نیز بازتاب‌های بسیاری داشته و جریان‌های سیاسی نیز به چنین خطری آگاهند. یکی از آثار چین بر محیط منطقه‌ای روسیه، برنامه‌ی نظامی پکن است که می‌تواند سرچشمه نگرانی امنیتی باشد. در حال حاضر بودجه‌ی نظامی چین با ۲۵۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۱ در رتبه‌ی دوم پس از آمریکا قرار دارد. از این رو، بر اساس منطق واقع‌گرایی و الزام‌های ژئوپلیتیک، تحولات قدرت نظامی در

چین می‌تواند روسیه را به‌طور جدی‌تر متأثر سازد. اما باید دید که دولت روسیه در برابر جابه‌جایی قدرت و پیدایش قدرتی بزرگ‌تر در همسایگی خود چه واکنشی نشان می‌دهد و چگونه به چنین دگرگونی مهمی می‌نگرد.

با توجه به بررسی‌هایی که در این بخش انجام گرفت، دولت روسیه بر اساس محاسبات و برآوردهای نظامی و امنیتی نسبت به رشد آرام پکن در معادله‌های جهانی و منطقه‌ای حساس بوده و همچنان در معرض آثار آن قرار دارد. با توجه به جایگاه بین‌المللی این کشور، هم‌جواری منطقه‌ای ژئواستراتژیک در حوزه اوراسیایی و آسیایی و از همه مهم‌تر، نقش فزاینده، نفوذ و حضور چین در منطقه آسیای مرکزی و نیز مرزهای طولانی با روسیه در خاور دور، طبیعی است که یکی از ملاحظات و اولویت‌های مهم سیاست خارجی این کشور مسئله خیزش چین به‌عنوان یک پدیده بزرگ و مهم و امکان جابه‌جایی تدریجی قدرت باشد و واکنش روسیه نسبت به این موضوع برای موضوع جابه‌جایی احتمالی قدرت در نظام بین‌المللی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

الگوی رفتاری روسیه

آن‌گونه که در مبحث نظری درباره منطبق جابه‌جایی قدرت و واکنش قدرت‌های بزرگ گفتیم، به‌طور معمول چنین قدرت‌هایی در سه وضعیت احتمالی رفتار می‌کنند که وضعیت پذیرش وضع جدید و همراهی با قدرت نوظهور، پذیرفته‌نشدن و تلاش و تکاپو برای دستیابی به موقعیت گذشته و رفتار نوسان‌آمیز پذیرش و سپس اعتراض و تلاش برای بازسازی قدرت بود. با توجه به آثار و پیامدهای قدرتمندی چین برای روسیه که در بخش پیشین به آن پرداختیم و روشن شد که این موضع برای روسیه بسیار حیاتی است، در ادامه، واکنش روسیه به روند قدرتمندی چین در همسایگی خود و نیز در معادله‌های منطقه‌ای و بین‌المللی را بررسی می‌کنیم. از زمانی که چین به تدریج توانست اصلاحات موفق‌آمیزی را تجربه کند و برخلاف اتحاد شوروی از فروپاشی احتمالی بگریزد، روسیه آسیب‌دیده از تحولات و ناکامی‌های اواخر دهه ۱۹۸۰ و ابتدای دهه ۱۹۹۰ کوشید تا روابط بهتری با چین برقرار کند. در واقع، مسکو نیز به تسریع رشد چین در طول دو دهه اخیر کمک زیادی کرده و تجارت دو کشور در سطح بی‌سابقه‌ای افزایش یافته است و تسلیحات و منابعی مانند نفت و گاز از سوی روسیه به چین صادر می‌شوند.

روابط روسیه و چین که در دوره اتحاد شوروی کاهش یافته بود از دهه ۱۹۹۰ از سر گرفته شده بود، در دوره پوتین از سال ۲۰۰۰ روند جدیدی را در پیش گرفت و چارچوب جدید به‌عنوان مشارکتی راهبردی شکل گرفت. اینک روسیه برای چین پشتوانه راهبردی قابل اعتماد و منبع مواد اولیه و انرژی و چین نیز برای روسیه همسایه‌ای خوب، منبع درآمد مالی و شریکی ارزشمند در صحنه بین‌المللی است (Trenin, 2013:15-17). از سال ۲۰۱۳ سرمایه‌گذاری چین

افزایش یافته و ابتکار جهانی یک کمربند و یک راه به طرح اتحادیه اقتصادی اوراسیایی و سپس طرح اوراسیای بزرگ‌تر مسکو پیوند خورده است. البته روسیه در آغاز با بدبینی به این اقدام چین نگرست و آن را گامی دیگر از سوی چین برای گسترش نفوذ در حیاط‌خلوت روسیه برداشت کرد، اما سپس وارد این طرح و یکی از پشتیبانان آن شد (Tisheyar and Bakhshi, 2020, 419). پس از بحران اوکراین و پایه‌پای تشدید تحریم‌های غرب علیه روسیه و مشکلات آمریکا و چین از سال ۲۰۱۶، ارزش روابط به رقمی نزدیک به ۱۵۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰ رسیده است. در حالی که مبادلات مسکو و پکن در سال ۲۰۰۷ حدود ۴۰ میلیارد دلار و در سال ۲۰۲۰ نزدیک به ۱۱۰ میلیارد دلار بود. روسیه علاوه بر واردات مقدار زیادی از کالاهای مصرفی از چین، این کشور را از اصلی‌ترین شریک‌های خود در زمینه توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل، صنایع، فناوری‌های نظامی، ارتباطی و اطلاعاتی، پزشکی و تأمین سرمایه‌گذاری می‌داند.

در زمینه نظامی با وجود روابط خوب مسکو و پکن، تا زمان آغاز جنگ اوکراین در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲، متحد نظامی یکدیگر نبوده است. پوتین، رئیس‌جمهور روسیه، در سال ۲۰۲۰، تنها چند هفته پیش از انتخابات ریاست‌جمهوری آمریکا در جلسه‌ای رسمی، در پاسخ این پرسش که آیا اتحاد نظامی چین و روسیه ممکن است؟ گفت: «تصور هر چیزی ممکن است، اگرچه ما چنین هدفی برای خود تعیین نکرده‌ایم، اما آن را رد نیز نمی‌کنیم» (Gabuiev, 2020:5). یکی از عرصه‌های مهم همکاری دو کشور منطقه اوراسیایی بوده است که نخست از سال ۱۹۹۶ همکاری‌های منطقه‌ای را در حوزه آسیای مرکزی آغاز کرده‌اند و سازمان همکاری شانگهای از سال ۲۰۰۱ به تدریج قلمروی فعالیت خود را افزایش داده و با عضویت کشورهای هند و پاکستان در مسیر آسیایی شدن گام نهاده است. آغاز روند عضویت رسمی ایران را نیز باید گامی مهم برای همکاری‌های منطقه‌ای شرقی دانست. همچنین در روسیه ناامید از غرب، ایده‌ای با نام «اوراسیای بزرگ‌تر» از سوی پوتین مطرح شد که هدف آن بیشتر، همکاری با ابتکار «یک کمربند و یک راه»^۱ چین اعلام شد (Li, 2018: 49).

در سطح جهانی نیز علاوه بر همکاری دو دولت در مقابل یک‌جانبه‌گرایی آمریکا در شورای امنیت سازمان ملل متحد به شکل‌گیری بریکس، منجر شده است و در موارد گوناگون مسکو و پکن در برابر مداخله‌های غرب در امور داخلی کشورهای دیگر مخالفت کرده است و در برابر صدور قطعنامه‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد در این موضوع‌ها با توی آن‌ها اقدام کرده‌اند. یکی از موضوع‌های مهم در آغاز سال ۲۰۲۱ و تنش‌های روزافزون روسیه با غرب بر سر اوکراین و چین با آمریکا بر سر تایوان است که مسکو و پکن با بیانیه‌های مختلف

1. Greater Eurasia Plan
2. Belt-Road Initiative (BRI)

حمایت کرده‌اند و سران دو کشور در بیانیه مشترکی پس از دیدار پوتین از پکن در زمستان ۲۰۲۲ آشکارا گسترش ناتو را محکوم کردند. پس از تجاوز نظامی روسیه به اوکراین در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲، چین روابط خود را با روسیه ادامه داده و از پذیرش تحریم‌های غربی علیه این کشور خودداری کرده است. از این رو، روسیه امروز نه تنها چین را تهدید خود نمی‌داند، بلکه کوشیده است با گسترش روابط دوجانبه، منطقه‌ای و جهانی خود با این کشور، از این فرصت برای کاهش خطرهای غرب بهره بگیرد. اما اعتماد مسکو به پکن بی‌اندازه نیست و روسیه مراقب است چین را از مسائل حساس سیاستی دور نگه دارد. تصادفی نیست که سرویس‌های امنیتی روسیه از فناوری چینی بسیار کم استفاده می‌کنند. البته نگرش سیاست‌گذاران روسی به آرامی در حال تغییر است و کارشناسان جوان روسیه در مورد سیاست‌های پکن نسبت به برخی از همکاران قدیمی‌تر خود هوشیارتر هستند (Kadri, 2021).

یکی از عواملی که روسیه از روند رو به رشد قدرتمندی چین تاکنون استقبال کرده این است که اگر آمریکا تصمیم بگیرد هم‌زمان با چین و روسیه در دو جبهه مقابله کند، از نظر نظامی بسیار ضعیف خواهد بود. به همین دلیل نیز روسیه و چین تلاش‌های متنوعی را از بازدارندگی تا موازنه و مهار را در پیش گرفته‌اند (Noori, 2021: 381). تحولات سال ۲۰۲۲ در مورد نمایش نظامی روسیه در اوکراین و چین در تایوان و اعلام حمایت دو دولت از یکدیگر به روشنی نشان‌دهنده هماهنگی مسکو و پکن در به مبارزه طلبیدن آمریکا در زمانی است که به نظر می‌رسد اعتبار این دولت به دلیل خروج نظامی از عراق و افغانستان خدشه‌دار شده است و جسارت اقدام نظامی پرمخاطره در هیچ نقطه دیگری از جهان را به آسانی ندارد. جنگ اوکراین نشان داده است که غرب متحدتر از گذشته شده است و روش مقابله نیز نه همانند روسیه، اقدام نظامی سنتی، بلکه مقابله هوشمند و اقتصادی است که از راه فضای مجازی و رسانه‌ای و همچنین، تحریم‌های تدریجی فشار بر رقیبان را با هدف تأثیرگذاری بر اعتبار جهانی و افکار عمومی داخلی انجام خواهد داد. طبیعی است که تجربه تقابل با روسیه برای چین اهمیت زیادی خواهد داشت. به طوری که کاراگانف حتی از احتمال وابستگی روسیه به چین سخن گفته است و باور دارد که مسکو «بسیار بیشتر به چین وابسته خواهد شد. چینی‌ها متحدان نزدیک و بزرگ‌ترین منبع قدرت روسیه پس از مردم هستند» (Karaganov, 2022).

نگاه به چین در میان احزاب سیاسی روسیه نیز اهمیت دارد و نشان‌دهنده نگاه مردم روسیه و وجود سرمایه اجتماعی برای روابط دو دولت است. حزب کمونیست روسیه با همکاری و همراهی با چین به طور کامل موافق بوده و خواستار ارتباط بیشتر با چین و الگوبرداری از آنان است. حزب لیبرال دموکرات روسیه در گذشته نمی‌خواست چین را تهدیدی مستقیم علیه روسیه و منافع آن بداند، اما به تازگی نگرانی از چین را مطرح کرده است. مواضع حزب روسیه واحد نیز در عمل همان مواضع و تصمیم‌های به کارگرفته شده ولادیمیر پوتین و کرملین است.

اما حزب روسیه آینده درباره رابطه چین با روسیه بسیار بدبین‌تر است (Solomentseva, 2014). همچنین افکار عمومی جامعه روسیه نیز روابط با چین را فرصت می‌بیند و بنابر آخرین نظرسنجی‌های انجام شده توسط بنیاد فوم در سال ۲۰۲۱ در روسیه بیشتر مردم مطمئن هستند که چین یک کشور دوست است و فقط ۹ درصد از پاسخ‌دهندگان مخالف‌اند. ۵۷ درصد مردم قدرت چین را تهدید روسیه نمی‌دانند.

با وجود نزدیک شدن هرچه بیشتر روسیه به چین و گسترش روابط به مرور زمان و نگرش هرچه مثبت‌تر در میان مردم و دولت‌مردان روسیه اما نباید سویه دیگر قضیه را نادیده گرفت که تا پیش از جنگ اوکراین ۲۰۲۲، روابط اقتصادی روسیه و غرب دو برابر روابط با چین بود و مسکو از راه‌های مختلف و در سطح سران، وزیران خارجه و کارشناسان گوناگون و در چارچوب نهادهای مشترکی چون سازمان امنیت و همکاری اروپا و شورای ناتو و روسیه و در چارچوب ترتیبات مربوط به همپایگی راهبردی و ثبات راهبردی با اروپا و آمریکا در حال تعامل بوده است و چنانچه شرایط این کشور را در مورد موضوع‌هایی چون بی‌طرفی اوکراین، گسترش نیافتن ناتو، برچیدن سپر موشکی و تحریم‌های اقتصادی را می‌پذیرفتند، حاضر به حل مشکلات با طرف غربی بود و این موضوع تا پیش از جنگ سال ۲۰۲۲ در دستور کار دو طرف قرار داشت. اما با آغاز حمله روسیه به اوکراین، کرملین ترجیح داده سیاست نزدیک شدن به چین با هدف ایجاد نوعی موازنه تدریجی و غیررسمی با غرب را آغاز کند. نشانه‌های آغازین این سیاست موازنه‌ای را باید در بیانیه سران دو کشور در آغاز سال ۲۰۲۲ و مواضع چین در قبال بحران اوکراین دید. اما با توجه به مشکلات پیش آمده در عرصه عملیاتی در اوکراین و فشارهای شدید اقتصادی، تجاری و رسانه‌ای وارد شده به روسیه و سیاست مبهم چین در حمایت جدی از روسیه و تلاش پکن برای حفظ خونسردی در قبال رفتارهای تند طرف غربی، نمی‌توان به‌طور جدی از شکل‌گیری یک موازنه یا دوری کردن جدی از این موضوع سخن گفت.

تا زمانی که بحران در روابط روسیه و غرب وجود دارد و غرب حاضر به دادن امتیازی در موضوع‌های مرتبط با بی‌طرفی اوکراین و گسترش نیافتن ناتو نیست، روسیه ناگزیر از سیاست مطلوب موازنه‌ای خود دست کشیده و به‌سوی چین برای ایجاد موازنه‌ای مبهم با غرب روی می‌آورد و روند فزاینده روابط با چین ادامه خواهد یافت. البته این سیاست مطلوب کرملین نخواهد بود؛ زیرا به‌طور معمول کرملین واقع‌گراتر و عمل‌گراتر از آن است که نسبت به قدرت فزاینده چین در جوار مرزهای این کشور، حضور و نفوذش در قلمروی اوراسیایی و جایگاهش در نظام بین‌الملل نگران نباشد. اما گویی در وضعیتی قرار گرفته است که ناچار به تکیه بیشتر به چین خواهد شد و این موضوع در آینده دشواری‌های جدیدی را برای منافع ملی

روسیه به دنبال خواهد داشت و غربی‌ها نیز اصرار دارند تا ضربه نهایی را به تدریج بر کرملین وارد کنند و آن را از معادلات اروپایی حذف کنند.

می‌توان از دو الگوی رفتاری برای روسیه بحث کرد: الگوی مطلوب که می‌توانست موضع میانه در قبال چین و ناتو باشد و سیاست چرخش به شرق آمریکا در سال ۲۰۱۲ امید به تحقق چنین وضعیتی بسیار پررنگ می‌کرد که الگوی موازنه‌بخش مثبت بین شرق و غرب را به کار گیرد. اما روند تحولات به‌ویژه از بحران اوکراین در سال ۲۰۱۴ چشم‌انداز این وضعیت را تیره ساخت، اگرچه مسکو همچنان امیدوار به تقابل آمریکا و چین بر سر موضوع‌های گوناگون مانند تایوان، دریای جنوبی چین یا منطقه دفاع هوایی در شرق آسیا و روآوردن غرب به روسیه بود. اما با نامیدی کامل از آن وضع مطلوب و اصرار اوکراین و ناتو بر موضوع عضویت، روسیه با تجاوز به اوکراین ناگزیر الگوی رفتاری نامطلوب را به کار گرفته است که بر اساس آن، به دلیل رقابت ژئواستراتژیک با غرب و مشکلات ناشی از موضوع‌هایی چون استقرار سپر موشکی و گسترش ناتو در محیط منطقه‌ای و جنگ اوکراین ناگزیر به هم‌سویی بیشتر و حتی تکیه بر چین و ایجاد موازنه تدریجی جایگزین روی آورده است.

نتیجه

از مباحث این نوشتار و به‌ویژه بنیان نظری آن دریافتیم که موضوع جابه‌جایی قدرت در نظام بین‌المللی امروز مسئله‌ای اساسی است که با توجه به روند آرام قدرتمندی چین، امکان‌هایی برای این دگرگونی مطرح خواهد بود که در کمینه آن می‌توان از یک نظام چندقطبی موازنه چندگانه یاد کرد. همچنین بر اساس نظریه جابه‌جایی قدرت، سه وضعیت احتمالی همراهی، مقابله و موازنه مطرح شد. اینکه دولت روسیه به دلایل مختلف نسبت به خیزش تدریجی چین حساس بوده و در معرض آثار آن قرار دارد و نیز بر اساس یافته‌های این نوشتار روشن شد که با توجه به جایگاه بین‌المللی روسیه، هم‌جواری منطقه‌ای ژئواستراتژیک، نقش فزاینده چین در منطقه آسیای مرکزی و نیز مرزهای طولانی، مناطق بسیار کم‌جمعیت و توسعه‌نیافته در خاور دور روسیه، تأثیر قدرتمندی آرام و تدریجی چین را برای روسیه به موضوعی بسیار حیاتی تبدیل کرده است.

از این رو، دولت روسیه در سال‌های حکمرانی پوتین یک سیاست چندجانبه‌گرا، چندگانه و چندوجهی را به کار گرفته است که مبتنی بر واقع‌گرایی در چارچوب «بازی بزرگ سنتی به سبک قرن نوزدهم»، با حضور در باشگاه قدرتمندان (کنسرت اروپایی)، موازنه قدرت و متکی به قدرت نظامی بوده است. همچنین همکاری با دولت‌های نوپدید جهان سومی مانند برزیل، آفریقای جنوبی، هند، ایران و ترکیه را برای موازنه پیرامونی و افزایش قدرت چانه‌زنی در بازی بزرگ فراموش نکرده است. در چارچوب این سیاست کلان، نگاه به خیزش چین و امکان جابه‌جایی قدرت در آینده درک پذیرتر خواهد بود.

سیاست رسمی اعلامی و عملی کرملین روابط همه‌جانبه با چین در دستور کار قرار دارد و تا زمانی که فشارها و تحریم‌های غرب وجود دارد و کرملین نیز ناتو را تهدید وجودی می‌بیند، این مسیر ادامه خواهد یافت. اما در همان حال، مسکو نمی‌تواند از جابه‌جایی قدرت به سادگی استقبال کند و سیاست محتاطانه‌تری را در صورت تحقق این پدیده در نظر خواهد داشت و این موضوع تا حد زیادی به آینده سیاست چرخش به شرق آمریکا و کاهش احتمالی فشار بر روسیه بستگی خواهد داشت. اگرچه با آغاز جنگ در اوکراین، برای مدت‌ها به تعویق خواهد افتاد و مسکو همچنان در آماج اصلی قدرت‌های غربی خواهد ماند. چگونگی پایان بحران اوکراین یا طولانی شدن آن می‌تواند برای روسیه و آینده تعارض‌ها با غرب بسیار مهم باشد. برای روسیه مناسب‌ترین گزینه می‌توانست موازنه ناتو و چین باشد، اما در حال حاضر چنین وضعیتی دور از دسترس است. اما در صورت وقوع جابه‌جایی قدرت در دهه‌های بعدی و شکننده شدن موازنه قدرت، حتی امکان اتحاد با غرب در برابر تهدیدهای آینده چین وجود خواهد داشت. واقع‌گرایی حاکم بر سیاست‌های روسیه در سه قرن گذشته نشان می‌دهد که چنین چرخش‌هایی بخش مهمی از فرهنگ راهبردی این کشور بوده است و خواهد بود.

در پایان باید گفت تا زمانی که روسیه از گرفتن تضمین‌های امنیتی برای محیط امنیتی ملی و منطقه‌ای خود از غرب ناتوان است، ناچار است الگوی رفتاری مبتنی بر سیاست مطلوب موازنه‌ای خود را میان چین و غرب وانهاده و همکاری راهبردی با چین را با هدف موازنه‌سازی با غرب در دستور کار قرار دهد و همچنان روابط با چین ادامه یابد. طبیعی است که این راهبرد مطلوبی نخواهد بود و با منطبق واقع‌گرا و عمل‌گرای نهفته در فرهنگ سیاسی دولت‌های روسی ناسازگار می‌نماید.

References

- Alexeeva, Olga (2008), "Chinese Migration in the Russian Far East: A Historical and Sociodemographic Analysis", **China Perspectives**, Vol. 26, No. 3, pp. 20-32, (doi:10.4000/chinaperspectives.4033).
- Azizi, Hamidreza (2016), **China and Central Asia**, Tehran: Mokhtab Publication [in Persian].
- Bonnet, Tyler Alexander (2020), **Russia and the Rise of China: An Analysis of Russian Foreign Policy towards China under Putin**, PhD Thesis, London School of Economics and Political Science, (doi:10.21953/lse.00004301).
- Chegenizade, Golamali (2008), "Emerging China: Possible Scenarios", **Public Law**, Vol. 9, No. 23, pp. 17-53, Available at: https://qjpl.atu.ac.ir/article_2719_65, (Accessed on: 14/10/2021), [in Persian].
- Gabuiev, Alexander (2020) "Allied Demonstration, Why Putin Spoke about a Military Alliance with China", **Moscow Carnegie Center**, Available at: <https://carnegie.ru/commentary/83341>, (Accessed on: 11/6/2021), [in Russian].

- Gabuiev, Alexander (2021), "You Can't Tolerate Stopping: Europe and the Russian-Chinese Rapprochement", **Moscow Carnegie Center**, Available at: <https://carnegie.ru/specialprojects/sinorussianentente>, (Accessed on: 28/8/2021), [in Russian].
- Jansiz, Ahmad and Sajad Bahrami Moghadam (2015), "The U.S. and China Global Rise", **Foreign Relations Quarterly**, Vol. 7, No. 3, pp. 113-146, Available at: <http://ensani.ir/fa/article/365545> / (Accessed on: 17/9/2021), [in Persian].
- Kadri, Liik (2021), "It's Complicated: Russia's Tricky Relationship with China", **European Council of Foreign Relations**, Policy Brief, Available at: <https://ecfr.eu/publication/its-complicated-russias-tricky-relationship-with-china/> (Accessed on: 8/10/2021).
- Karami, Jahangir and Parisa Shahmohammadipour (2019), "Hegemony, Geopolitics and Sino-US Relations", **Quarterly Journal of Central Asia and Caucasus Studies**, Vol. 25, No. 105, pp. 133-160, Available at: http://www.ca.ipisjournals.ir/article_36193.html, (Accessed on: 17/3/2021). [in Persian].
- Lemke, Douglas and Ronald Tammen (2006), "Power Transition Theory and the Rise of China", **International Interactions**, Vol. 29, No. 4, pp. 269-271, (doi: 10.1080/714950651).
- Li, Yongquan (2018), "The Greater Eurasian Partnership and the Belt and Road Initiative", **Journal of Eurasian Studies**, Vol. 9, No. 2, pp. 94-99, (doi: 10.1016/j.euras.2018.07.004).
- Moshirzadeh, Homeira (2003), **Developments in IR Theories**, Tehran: SAMT [in Persian].
- Noori, Alireza (2021), The Nature of Russian and Chinese Revisionism; Iran's Policy and Interests, **Central Eurasia Studies**, Vol. 14, No. 2, pp. 371-396 (doi:10.22059/JCEP.2021.328326.450023).
- Nye, Joseph (2011), **The Future of Power**, New York: Public Affairs.
- Organski, Abramo and Jacek Kulger (2018), "The Power Transition: A Retrospective and Prospective Evaluation", in: **Handbook of War Studies**, edited by Manus Midlarsky, Boston, Unwin Hyman, Available at: <http://www.slantchev.ucsd.edu/courses/pdf>, (Accessed on: 30/10/2021).
- Organski, Abramo (1958), **World Politics**, California, Alfred A. Knopf Publishers.
- Rauch, Carsten (2018), "Realism and Power Transition Theory: Different Branches of the Power Tree", Available at: <https://www.e-ir.info/2018/02/03/realism-and-power-transition-theory-different-branches-of-the-power-tree>, (Accessed on: 7/11/2021).
- Solomentseva, Anastasia (2014), "The Rise of China in the Eyes of Russia: A Source of Threats or New Opportunities?", **Connections**, Vol. 14, No. 1, pp. 3-40, (doi: 10.11610/Connections.14.1.01).
- Spivak, Vita (2021), "Neighborly Five-Year Plan, What Does the Plan for the Development of the Chinese Economy Mean for Russia?", **Moscow Carnegie**

- Center**, Available at: <https://www.carnegiemoscow.org/commentary/84093>, (Accessed on: 5/11/2021), [in Russian].
- Tammen, Ronald L (2000), **Power Transitions: Strategies for the 21st Century**, London, CQ Press.
- Trenin, Dmitry (2013), “The Formation of the Russian-Chinese Security Community”, **Moscow Carnegie Center**, Available at: https://www.carnegieendowment.org/files/CP_Trenin_Rus_China2013.pdf, (Accessed on: 14/8/2021), [in Russian].
- Tisheyar, Mandana and Bakhshi, Esmaeil (2020), “Russia and China’s New Silk Road Plan; Opportunities and Challenges”, **Central Eurasia Studies**, Vol. 13, No. 2, pp. 419-443, (doi: 10.22059/JCEP.2020.290497.449874).
- Vaezi, Tayebbeh and Khazaii, Omid (2021), “China’s Silk Road Initiative; Strengthening ChinaRussia Competition or Cooperation in Central Asia in the Field of Energy (2014-2019)”, **Central Eurasia Studies**, Vol. 14, No. 1, pp. 127-151, (doi: 10.22059/JCEP.2021.310345.449953).
- Zakaria, Fareed (2020), “The New China Scare: Why America Should Not Panic About its Latest Challenger”, **Foreign Affairs**, Vol. 99, No. 1, Available at: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2019-12-06/new-china-scare>, (Accessed on: 7/11/2021).
- Zargar, Afshin and Nasim Shabani (2018), **China-Russia and the Balance of Power in the Contemporary International System**, Tehran: Giva Publishing, [in Persian].